

تحلیل محتوای توصیفی تصاویر تمام کتاب‌های درسی قرآن و هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی

عالیه شیخ¹، فریبا علی پور توماج²

¹ دانشجوی دکترای رشته برنامه ریزی درسی، مربی مرکز جامع سنجش و توانبخشی شهر بندر ترکمن

eshagh880679920@gmail.com

² دبیر رسمی آموزش و پرورش بندر ترکمن و دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه گلستان، گرگان.

Eslamkhaje8@gmail.com

چکیده

در سالیان اخیر تغییراتی مهم در تدوین کتب درسی صورت گرفته و محتوای آن‌ها بازنگری شده است. پژوهش حاضر هدف خود را بر بازنمایی عدالت جنسیتی در کتب درسی قرآن و هدیه‌های آسمانی پایه اول تا ششم ابتدایی در سال تحصیلی 1402-03 متمرکز کرده است و به بررسی میزان توجه به عدالت جنسیتی به تفکیک هردو جنسیت براساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر کتب قرآن و هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی، پرداخته است. روش پژوهش حاضر تحلیل محتوای توصیفی است. روش جمع‌آوری داده‌ها به صورت کمی بوده است. جامعه آماری شامل تصاویر دارای دانش‌آموز در کتب مذکور است. نمونه آماری برابر با جامعه آماری در نظر گرفته شده است. ابزار پژوهش فرم تحلیل محتوای توصیفی تصاویر است. نتایج بیانگر این موضوع است که غالب توجه تصاویر کتاب‌های قرآن و هدیه‌های آسمانی بر روی جنس مذکر می‌باشد که این امر به نوبه خود نوعی تبعیض جنسیتی به حساب می‌آید. نتایج تبعیض جنسیتی بین فراگیران دختر و پسر در آینده مشکلاتی را به وجود خواهد آورد که در وهله اول خود شخص، در مراحل بعدی خانواده‌اش و در نهایت امر گریبانگیر جامعه می‌شود.

واژه‌های کلیدی

تحلیل محتوا، تصاویر، قرآن، هدیه، بعد جنسیتی

1. مقدمه

در عصر حاضر برخلاف ارزش‌ها و هنجارهای قبلی، به سهولت شاهد رابطه با جنس مخالف خارج از چهارچوب قواعد پذیرفته شده‌ی فرهنگی هستیم و آنچه زنگ هشدار را به صدا درمی‌آورد، پایین آمدن سن در اینگونه روابط است؛ منسجم نبودن خانواده، تکنولوژی‌های جدید ارتباطی، رسانه‌های گروهی، عاملیت جنس مخالف، جابه‌جایی هنجارها و ارزش‌های مدرن و سنتی و کسب پذیرش اجتماعی در گروه دوستان مهم‌ترین عوامل مؤثر در سوق دادن دانش‌آموزان به چنین روابطی است. روابط اجتماعی صحیح افراد یکی از مهم‌ترین اهداف نظام آموزش و پرورش بطور همگانی است [1]. همچنین از اهداف آموزش و پرورش ابتدایی، آموزش هنجارهای اجتماعی مطلوب است بر اساس اینکه کودکان در این دوره از نظر فکری، قادر به درک قواعد هستند؛ مدرسه در دوران ابتدایی به آموزش هنجارها و ارزش‌های اجتماعی مانند تعامل اجتماعی صحیح می‌پردازد [2].

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه جوامع بشری، عدالت آموزشی است [3]. عدالت یکی از مسائل اساسی است که فیلسوفان اندیشمندان همواره بر آن تأکید داشته و اکثر فلاسفه کم و بیش بدان پرداخته‌اند [4].

پیرامون مفهوم عدالت در طول تاریخ عدالت را رعایت حقوق افراد مطابق نظریه‌های گوناگونی تبیین شده‌است. فیثاغورث استعدادها را طبیعی آن‌ها می‌داند؛ از نظر سقراط عدالت رعایت نوعی تناسب و هماهنگی است؛ از دیدگاه افلاطون عدالت نوعی تناسب و تعادل در امور است؛ همه انسان‌ها برابرند. عدالت یعنی رعایت تساوی در زمینه استحقاق‌های متساوی؛ عدالت اجتماعی عبارت است از ایجاد شرایط برای همه به طور یکسان و رفع موانع برای همه به طور یکسان. یکی از مؤثرترین راه‌های تحقق عدالت اجتماعی تأمین فرصت‌های یکسان برای دسترسی عموم افراد جامعه به آموزش و پرورش است و همه آحاد انسانی حق دارند از آموزش و پرورش یکسان برخوردار گردند [5].

یکی از مهم‌ترین مواردی که آموزش و پرورش باید روی آن‌ها برنامه‌ریزی کند، کتاب‌های درسی می‌باشد زیرا «کتاب درسی مهم‌ترین ابزار یادگیری به حساب می‌آید و رسانه‌های آموزشی دیگر حول محور کتاب درسی طراحی می‌شوند. در حقیقت کتاب درسی نقش محوری را در فرایند یاددهی- یادگیری بر عهده دارند» [6]. تصویرسازی جهت آموزش اهمیت زیادی دارد. تصاویر کتاب درسی به سبب وظیفه‌ای که دارند باید خصوصیات ویژه‌ای نیز داشته باشند. به عنوان مثال این تصاویر هرچقدر که جذاب‌تر و با اهداف کتاب تناسب بیشتری داشته باشند، علاوه بر فهماندن هرچه بهتر مفاهیم و اهداف کتاب به فراگیر، می‌توانند در علاقه‌مند کردن آن‌ها به مطالعه کتاب درسی نقش شایانی داشته باشند. از آن‌جا که کتاب‌های درسی در سال‌های اولیه تحصیلی، نسبت به سال‌های بالاتر تصاویر بیشتری دارند، این موضوع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا کودک در این مقاطع تحصیلی نسبت به سال‌های بالاتر، توانایی خواندن و نوشتن چندانی ندارد به همین دلیل ارزش آموزشی تصویر در این مقاطع بیشتر است [7].

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های اجتماعی شدن کودکان پذیرفتن نقش‌های جنسیتی از سوی آن‌ها است. جنس، مشخصه‌ای زیستی و بنابراین ذاتی، تغییرناپذیر و گریزناپذیر است. پس اندام بدن یا نوع و مقدار هورمون‌ها پدیده‌هایی جنسی هستند که از بدو تولد بر بدن تحمیل می‌شوند. اما زنانگی، مردانگی، رفتارها، هنجارها و مالک‌های آن‌ها از جنسیت سرچشمه می‌گیرند. جنسیت مشخصه-ای زیستی نیست؛ بلکه نقشی است که جامعه آن را در روند تربیت تعریف و القا می‌کند. برای نمونه در جوامع مشخص نقش‌های جنسیتی شیوه آرایش و نوع پوشش زنان را مشخص می‌کنند و با آرایش و پوشش مردان متفاوت است. نقش‌های جنسیتی اقتضا می‌کنند که مردان خشن و مسلط و زنان ظریف و زودرنج باشند. این ویژگی‌ها ذاتی نیست؛ بلکه محیط اجتماعی آن‌ها را القا می‌کند [8].

داده‌های پژوهش بازتولید نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی مقطع ابتدایی نشان داد که در پایه‌های تحصیلی دوم تا پنجم ابتدایی، تصویرهای مربوط به جنس مذکر به وضوح بیشتر از تصویرهای مربوط به جنس مؤنث است، به طوری که سهم مردان در تمامی پایه‌های تحصیلی مذکور معادل 19 درصد از کل تصاویر ارائه شده است [9]. داده‌های پژوهش تحلیل محتوای کلیشه‌های جنسیتی در کتب فارسی دوره ابتدایی نشان داد که بیشترین تصاویر ارائه شده مربوط به مردان بوده و مردان شخصیت‌های اصلی و فعال داستان را تشکیل می‌دهند [10].

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

مقطع ابتدایی زیربنای مقاطع دیگر تحصیلی است. اگر به تعلیم و تربیت دانش‌آموزان در این دوره بیشتر توجه شود، سطح توانایی یادگیری آن‌ها در پایه‌ها و دوره‌های تحصیلی بالاتر افزایش خواهد یافت. بنابراین شایسته است که توجه و دقت نظر لازم روی محتویات کتاب‌های درسی انجام شود. از ابعاد مختلف محتویات کتاب‌های درسی چه از لحاظ متن و چه از نظر تصویر تأثیر قابل توجهی در شناخت افراد از هویت جنسیتشان دارد. کتاب‌های درسی درون بافت قدرت‌مندی (یعنی کلاس درس) عرضه می‌شود. این بافت از یک سو نگرش شاگردان درباره نقش‌های جنسیتی را شکل می‌دهد و از سوی دیگر به تقویت آن می‌پردازد. به این ترتیب پیام‌های عرضه‌شده در کتاب‌های درسی ذهن و فکر شاگردان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و متناسب با آن هر جنس، رفتارهای خاص خود را دارد. «افراد از طریق هویت جنسیتی رفتارهایی را انجام می‌دهند که جامعه برای آنان به عنوان دختر یا پسر مهر تایید زده است» [11].

با توجه به مطالب فوق هدف از پژوهش حاضر بررسی تصاویر همه کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی و قرآن ابتدایی ایران در سال تحصیلی 02-03 می‌باشد. در این راستا در این پژوهش سعی شده است به سوالات زیر پاسخ داده شود:

1. آیا در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی و قرآن به جنس مذکر و مونث به یک اندازه توجه می‌شود و یا اینکه یکی بر دیگری ارجحیت دارد؟
2. آیا دو جنس مذکر و مونث از یکدیگر تفکیک شده‌اند یا در تعامل با هم قرار دارند؟

1.1. اهمیت و ضرورت پژوهش

محتوای کتاب‌های درسی شامل مجموعه‌ای از دانستنی‌ها، مهارت‌ها، گرایش‌ها و ارزش‌هایی است که یادگیرندگان باید در مدرسه یا در محیط‌های آموزشی بیاموزند» [12] و از آن‌جا که تصاویر بخش مهمی از محتوا را تشکیل می‌دهند، به منزله ابزارهای آموزشی نقش مهمی در شکل‌گیری هویت جنسی فراگیران ایفا می‌کنند. «یکی از راه‌های یادگیری مشاهده است. شاگردان هر روز تصاویر کتاب‌هایشان را می‌بینند و به آن‌ها توجه می‌کنند و از آن‌ها الگو برداری می‌کنند» [13] که در درک فراگیران از هویت جنسیتی‌شان تأثیرگذار است. لذا، با توجه به نقش تصاویر در احراز هویت جنسیتی، ضروری است که این تصاویر با دقت انتخاب و بررسی شوند تا فاقد پیش‌داوری و تبعیض باشند.

کتاب‌های درسی یکی از عناصر مهم در نظام آموزش و پرورش شمرده می‌شود که در تحقق اهداف غایی این نظام نقش مهمی دارد. در ایران نیز غالب فعالیت‌های آموزشی در چارچوب کتاب‌های درسی انجام می‌شود و اکثر فعالیت‌ها و تجربه‌های آموزشی دانش‌آموزان و معلم حول محور آن سازماندهی می‌شود. با توجه به اینکه برنامه درسی راهبرد و رهیافتی بدیهی در راستای مفهوم عدالت جنسیتی است، لازم است کتب درسی ابتدایی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر آموزش و پرورش که نقش مؤثری در شکل‌گیری شخصیت، نگرش، مهارت و رفتار اجتماعی دانش‌آموزان دارد، به لحاظ میزان توجه به عدالت جنسیتی براساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر کتب هدیه‌های آسمانی و قرآن دوره ابتدایی، بررسی و تحلیل شود.

به طور کلی لازمه توسعه همه‌جانبه هر جامعه‌ای توجه شایان به منابع انسانی و افزایش قابلیت‌های گوناگون آن‌ها می‌باشد. در این راستا، توجه بیش از حد به یک جنس و نادیده گرفتن جنس دیگر، منطقی به نظر نمی‌رسد. هر یک از این جنس‌های مذکر و مونث، تقریباً به تنهایی نیمی از افراد جامعه را تشکیل می‌دهند و با محدود کردن یکی از این جنس‌ها، باعث می‌شود که نیمی از مهارت‌ها و توان‌مندی‌های موجود در جامعه به هدر رود.

لذا با توجه به نقش تصاویر کتاب‌های درسی در احراز هویت جنسیتی ضروری است که این تصاویر با دقت و بررسی انتخاب شوند تا فاقد پیش‌داوری و تبعیض باشند، زیرا مخاطبان این تصاویر شاگردان دختر و پسر هستند. آن‌ها باید بیاموزند «که هر یک از آنان جدای از جنسیت متفاوت، می‌توانند به‌خوبی از عهده وظایف و نقش اجتماعی مورد علاقه خود برآیند» [12].

2. روش تحقیق

این پژوهش از نوع تحلیل محتوای توصیفی است که در آن از بررسی داده‌های کمی به دست آمده از پژوهش به نتایج کیفی می‌رسیم و با استفاده از آن به بررسی وجود یا عدم وجود تبعیض جنسیتی در تصاویر همه کتاب‌های قرآن و هدیه دوره ابتدایی می‌پردازیم.

انتخاب تصاویری که باید تحلیل شود، همان تعیین جامعه آماری است، جامعه آماری در این تحلیل همه تصاویر کتاب‌های درسی است که در آن‌ها از پسر و یا دختر، پسر و یا دختر 4 تا 18 سال و در موارد اندک ویژه‌ای اشخاص با سنین بالاتری نیز در نظر گرفته شد، اما در برخی از تصاویر کتاب‌ها که در آن‌ها دانش‌آموزان همراه با معلم خود در حال انجام فعالیت خاصی هستند، از در نظر گرفتن نوع جنسیت معلم صرف نظر شده است و صرفاً به نوع جنسیت دانش‌آموزان توجه شده است. طبقه‌بندی مورد بحث در این پروسه یک طبقه‌بندی یک سطحی است که از لحاظ توجه به ابعاد جنسی به سه بخش زیر تقسیم می‌شود:

- 1) تصاویری که در آن‌ها فقط از پسرها استفاده شده؛
- 2) تصاویری که در آن‌ها تنها از دخترها استفاده شده؛
- 3) تصاویری که در آن‌ها از هر دو گروه پسر و دختر موجود هستند.

3. یافته‌های پژوهش

برای پاسخ به سوال‌های مطرح شده در این پژوهش، بررسی‌هایی در بخش تصاویر کلیه کتب درسی قرآن و هدیه دوره ابتدایی از لحاظ وجود یا عدم وجود تبعیض جنسیتی صورت گرفته است. نتایج بررسی‌های صورت گرفته به شرح ذیل است [14] و [15]:

جدول 1- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب قرآن پایه اول

جنسیت درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	2	18/18	5	45/45	4	33/37
دو	2	28/57	1	14/28	4	57/15
سه	2	16/66	1	8/33	9	75/01
چهار	5	41/67	2	16/66	5	41/67
پنج	10	62/5	1	6/25	5	31/25
شش	8	66/68	2	16/66	2	16/66
هفت	6	75	0	0	2	25
درس آخر	13	81/25	2	12/5	1	6/25

با توجه به نتایج حاصل از جدول 1، مشاهده می‌شود که کتاب قرآن اول ابتدایی از وضعیت نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر برخوردار است؛ به گونه‌ای که در 7 درس که شامل درس‌های دوم، سوم، چهارم، پنجم، ششم، هفتم و هشتم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی 2، 2، 5، 10، 8 و 6 و 13 تصویر، به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در درس اول با مقدار فراوانی 5 تصویر، به جنس مونث بیشتر توجه شده است.

جدول 2- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب قرآن پایه دوم

جنسیت درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	5	41/66	3	25	4	33/33
دو	0	0	16	100	0	0
سه	7	53/84	5	38/46	1	7/7
چهار	2	13/33	11	73/33	2	13/33
پنج	8	44/44	9	50	1	5/56
شش	1	7/15	13	92/85	0	0
هفت	5	55/55	3	33/33	1	11/11
هشت	0	0	13	86/66	2	13/34

0	0	29/41	5	70/59	12	نه
7/15	1	92/85	13	0	0	ده
0	0	23/07	3	76/93	10	یازده
16/67	2	75	9	8/33	1	دوازده
0	0	10	1	90	9	سیزده
12/5	3	50	22	37/5	15	چهارده

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول 2، مشاهده می‌شود که تصاویر کتاب قرآن دوم ابتدایی از وضعیت بهتری در استفاده از هر دو جنس نسبت به تصاویر کتاب قرآن اول برخوردار است؛ به گونه‌ای که در درس‌های اول، سوم، پنجم، هفتم و نهم و یازدهم و سیزدهم می‌باشد، به جنس مذکر نسبت به مونث بیشتر توجه شده است. در درس‌های دوم و چهارم و ششم و هشتم و دهم و دوازدهم و چهاردهم تصاویر به جنس مونث بیشتر توجه شده است.

جدول 3- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب قرآن پایه سوم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	5	41/66	5	41/66	2	16/68
دو	6	85/72	1	14/28	0	0
سه	28	45/18	17	27/41	17	27/41

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول 3، می‌توان گفت که تصاویر کتاب قرآن سوم ابتدایی از وضعیت تقریباً متعادلی نسبت به قرآن سال اول در استفاده از هر دو جنس برخوردار است؛ به گونه‌ای که در اول تصاویر مونث و مذکر مساوی بوده است و در درس دوم و سوم تصاویر مذکر بیشتر بوده است.

جدول 4- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب قرآن پایه چهارم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	2	40	3	60	0	0
دو	3	75	1	25	0	0
سه	1	50	1	50	0	0
چهار	2	100	0	0	0	0
پنج	1	33/34	2	66/66	0	0
شش	0	0	2	100	0	0
هفت	3	50	2	33/33	1	16/67
هشت	2	66/66	2	33/34	0	0
نه	0	0	2	100	0	0
ده	1	50	0	0	1	50
یازده	0	0	1	100	0	0
دوازده	2	100	0	0	0	0
سیزده	1	50	1	50	0	0
چهارده	1	50	1	50	0	0
پانزده	0	0	2	100	0	0
شانزده	17	100	0	0	0	0

با توجه نتایج حاصل از جدول 4، مشخص شد که در کتاب قرآن پایه چهارم ابتدایی در استفاده از هر دو جنس در 6 درس که شامل درس های دوم، چهار، هفتم و دوازدهم و شانزدهم می باشد، به تصویر جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در شش درس که شامل درس های اول، پنجم، ششم، نهم و پانزدهم به تصویر جنس مونث بیشتر توجه شده است. دروس سوم، هشتم، سیزدهم و چهاردهم این کتاب، دروسی می باشند که در آن میزان توجه به هر دو جنس یکسان است.

جدول 5- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب قرآن پایه پنجم

جنسیت درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	0	0	4	100	0	0
دو	1	25	3	75	0	0
سه	3	75	1	25	0	0
چهار	1	25	3	75	0	0
پنج	5	100	0	0	0	0
شش	4	100	0	0	0	0
هفت	2	40	3	60	0	0
هشت	2	4	3	60	0	0
نه	4	100	0	0	0	0
ده	5	100	0	0	0	0
یازده	4	100	0	0	0	0
دوازده	1	20	4	80		
درس آخر	0	0	1	100	0	0

بررسی های انجام شده و نتایج حاصل از جدول 5، نشان می دهد که کتاب قرآن ابتدایی نیز وضعیت نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر دارد؛ به گونه ای که در 6 درس این کتاب که شامل درس های سوم، پنجم، ششم و نهم، دهم و یازدهم می باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی 3، 5، 4، 5 و 4 تصویر به جنس مذکر بیشتر از جنس مونث توجه شده است و در درس های اول و دوم و هفتم و هشتم، دوازدهم و سیزدهم کتاب به ترتیب با مقدار فراوانی 4، 3، 3، 4 و 1 تصویر میزان توجه به جنس مونث بیشتر از جنس مذکر است. همچنین در این کتاب هیچ تصویری که در آن از هر دو جنس مذکر و مونث که در کنار هم و در تعامل با هم جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. طبق داده های به دست آمده از جدول 5 می توان گفت که غالب توجه تصاویر کتاب قرآن پنجم ابتدایی نیز بر روی جنس مذکر می باشد.

جدول 6- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب قرآن پایه ششم

جنسیت درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	2	33/34	4	66/66	0	0
دو	3	37/5	5	62/25	0	0
سه	5	45/45	5	45/45	1	9/9
چهار	4	44/45	5	55/55	0	0
پنج	5	45/45	6	54/45	0	0
شش	3	30	6	60	1	10
هفت	4	44/45	5	55/55	0	0
هشت	3	37/5	5	62/5	0	0
نه	4	45/45	5	55/55	0	0

0	0	55/55	5	45/45	4	ده
0	0	37/5	5	37/5	3	یازده
0	0	66/66	6	33/34	3	دوازده
0	0	60	6	40	4	سیزده
0	0	57/14	4	42/86	3	چهارده
0	0	26/92	7	73/08	9	درس آخر

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول 6، نشان می‌دهد که کتاب قرآن ششم ابتدایی نیز، وضعیت نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر کتاب دارند؛ به گونه‌ای که در 8 درس که شامل درس‌های اول، دوم، چهارم، پنجم، ششم، هفتم، هشتم، نهم، دهم، یازدهم، دوازدهم، سیزدهم و چهاردهم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی 4، 5، 6، 5، 5، 5، 6، 6، 4 و 7 تصویر به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. و فقط درس آخر توجه به مونث بیشتر بوده است.

توجه برابر به هر دو جنس نیز تنها در درس سوم این کتاب صورت گرفته است و مقدار فراوانی تصاویر مربوط به هر یک از جنس‌های مذکر و مونث برابر 5 تصویر می‌باشد. همچنین در درس‌های دوم و یازدهم هیچ تصویری که در آن از جنس مذکر یا مونث جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد.

به طور کلی داده‌های به دست آمده از جدول 6 نشان می‌دهد که غالب توجه تصاویر کتاب قرآن ششم ابتدایی، بر روی جنس مذکر می‌باشد.

جدول 7- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب هدیه پایه دوم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	3	43/85	4	57/14	0	0
دو	3	60	2	40	0	0
سه	2	40	2	40	1	20
چهار	4	75	1	25	0	0
پنج	8	66/66	1	8/34	3	25
شش	4	33/34	1	16/66	1	16/66
هفت	2	50	1	25	2	25
درس هشت	1	25	3	75	0	0
درس نه	3	60	1	20	1	20
درس ده	2	40	1	20	2	40
درس یازده	7	38/89	11	61/11	0	0
درس دوازده	2	40	1	20	2	40
درس سیزده	2	66/66	0	0	1	33/34
درس چهارده	4	50	3	37/5	1	12/5
درس پانزده	4	57/14	2	28/57	1	14/29
درس شانزده	6	85/71	0	0	1	14/29
درس هفده	3	50	2	33/33	1	16/67
درس هیجده	2	50	0	0	2	50
درس نوزده	2	66/67	1	33/33	0	0
درس بیست	6	75	2	25	0	0

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول 7، نشان می‌دهد که کتاب هدیه‌های آسمانی ابتدایی نیز وضعیت نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر دارد؛ به گونه‌ای که در 3 درس این کتاب که شامل درس‌های اول و هشتم و یازدهم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی 1، 8 و 11 تصویر به جنس مونث توجه شده است و درس سوم به جنس و مذکر و مونث به طور یکسان توجه شده و در بقیه دروس یعنی به تعداد 16 درس، میزان توجه به جنس مذکر بیشتر از جنس مونث است. همچنین در این کتاب هیچ تصویری که در آن از هر دو جنس مذکر و مونث که در کنار هم و در تعامل با هم جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. طبق داده‌های به دست آمده از جدول 7 می‌توان گفت که غالب توجه تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پنجم ابتدایی نیز بر روی جنس مذکر می‌باشد.

جدول 8- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب هدیه پایه سوم

جنسیت درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	6	85/71	0	0	1	14/29
دو	2	100	0	0	0	0
سه	2	100	0	0	0	0
چهار	0	0	0	0	0	0
پنج	5	83/34	1	16/66	0	0
شش	0	0	1	100	0	0
هفت	2	66/69	0	0	1	33/34
هشت	1	33/34	2	66/66	0	0
نه	9	88/88	0	0	1	11/12
ده	1	33/34	0	0	2	66/64
یازده	2	50	0	0	2	50
دوازده	0	0	1	100	0	0
سیزده	0	0	1	100	0	0
چهارده	2	100	0	0	0	0
پانزده	2	100	0	0	0	0
شانزده	1	100	0	0	0	0
هفده	0	0	0	0	0	0
هیجده	4	80	1	20	0	0
نوزده	3	100	0	0	0	0
بیست	1	100	0	0	0	0

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول 8، نشان می‌دهد که از مجموع 20 درس کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم ابتدایی در دروس اول تا چهارم همچنین دروس 14 تا 17 و 20 صرفاً به تصاویر جنس مذکر دیده شده و به جنس مونث پرداخته نشده. همچنین در دروس پنجم، هفتم، نهم، دهم و یازدهم تصاویر جنس مذکر بیشتر بوده است. تنها در دروس ششم، هشتم، دوازدهم و سیزدهم تعداد تصاویر جنس مونث با اختلاف کم بیشتر از تصاویر جنس مذکر بوده است. همچنین در این کتاب هیچ تصویری که در آن از هر دو جنس مذکر و مونث که در کنار هم و در تعامل با هم جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. طبق داده‌های به دست آمده از جدول 8 می‌توان گفت که غالب توجه تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم ابتدایی نیز بر روی جنس مذکر می‌باشد.

جدول 9- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب هدیه پایه چهارم

جنسیت درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	0	0	0	0	0	0
دو	5	100	0	0	0	0
سه	7	77/78	2	22/22	0	0
چهار	5	71/43	2	28/57	0	0
پنج	1	100	0	0	0	0
شش	0	0	0	0	0	0
هفت	5	83/34	1	16/66	0	0
هشت	0	0	0	0	0	0
نه	0	0	0	0	0	0
ده	0	0	1	100	0	0
یازده	0	0	0	0	0	0
دوازده	9	90	1	10	0	0
سیزده	0	0	0	0	1	100
چهارده	0	0	0	0	0	0
پانزده	3	60	2	40	0	0
شانزده	2	100	0	0	0	0
هفده	0	0	3	100	0	0
هیجده	5	100	0	0	0	0
نوزده	0	0	0	0	1	100
بیست	3	60	1	20	0	0

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول 9، نشان می‌دهد که از مجموع 20 درس کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم ابتدایی تنها در درس دهم و هفدهم تعداد تصاویر مونث بیشتر بوده است و در درس اول، ششم، هشتم، نهم، یازدهم، سیزدهم، چهاردهم و نوزدهم هیچ تصویر مونث و مذکری دیده نشده ولی در مابقی درس به تعداد 10 درس به ترتیب با مقدار فراوانی 4، 5، 7، 1، 3، 3، 2، 5، 9 و 5 تصویر به جنس مذکر بیشتر توجه شده است همچنین در این کتاب هیچ تصویری که در آن از هر دو جنس مذکر و مونث که در کنار هم و در تعامل با هم جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. طبق داده‌های به دست آمده از جدول 9 می‌توان گفت که غالب توجه تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم ابتدایی نیز بر روی جنس مذکر می‌باشد.

جدول 10- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب هدیه پایه پنجم

جنسیت درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	0	0	0	0	0	0
دو	0	0	0	0	0	0
سه	1	50	1	50	0	0
چهار	2	100	0	0	0	0
پنج	1	100	0	0	0	0
شش	2	66/66	1	33/34	0	0

0	0	0	0	100	4	هفت
0	0	0	0	100	2	هشت
0	0	0	0	100	1	نه
0	0	50	1	50	1	ده
0	0	0	0	0	0	یازده
0	0	0	0	100	1	دوازده
0	0	0	0	100	1	سیزده
0	0	25	1	75	3	چهارده
100	1	0	0	0	0	پانزده
0	0	0	0	100	1	شانزده
0	0	0	0	0	0	هفده

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول 10، نشان می‌دهد که از مجموع 20 درس کتاب هدیه‌های آسمانی پایه پنجم ابتدایی تنها در درس دهم و هفدهم تعداد تصاویر مونث بیشتر بوده است و در درس اول، ششم، هشتم، نهم، یازدهم، سیزدهم، چهاردهم و نوزدهم هیچ تصویر مونث و مذکری دیده نشده ولی در مابقی دروس به تعداد 10 درس به ترتیب با مقدار فراوانی 4، 5، 1، 5، 9، 3، 3، 2 و 5 و 3 تصویر به جنس مذکر بیشتر توجه شده است

همچنین در این کتاب هیچ تصویری که در آن از هر دو جنس مذکر و مونث که در کنار هم و در تعامل با هم جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. طبق داده‌های به دست آمده از جدول 10 می‌توان گفت که غالب توجه تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه پنجم ابتدایی نیز بر روی جنس مذکر می‌باشد.

جدول 11-میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب هدیه پایه ششم

جنسیت درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	0	0	0	0	0	0
دو	2	100	0	0	0	0
سه	2	100	0	0	0	0
چهار	0	0	0	0	0	0
پنج	0	0	1	100	0	0
شش	1	100	0	0	0	0
هفت	0	0	0	0	0	0
هشت	1	100	0	0	0	0
نه	0	0	0	0	1	100
ده	1	100	0	0	0	0
یازده	0	0	0	0	0	0
دوازده	1	100	0	0	0	0
سیزده	0	0	0	0	0	0
چهارده	0	0	0	0	0	0
پانزده	2	50	0	0	2	50
شانزده	0	0	2	66/66	1	33/34
هفده	0	0	2	100	0	0

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول 11، نشان می‌دهد که از مجموع 17 درس کتاب هدیه های آسمانی پایه ششم ابتدایی دروس دوم، سوم، ششم، هشتم، نهم و دوازدهم و پانزدهم به ترتیب با مقدار فراوانی 2، 1، 1، 1، 1 و 2 تصویر به جنس مذکر بیشتر توجه شده است و در دروس چهارم، هفتم، نهم، یازدهم، هیچ تصویر مونث و مذکری دیده نشده است و تنها در سه درس پنجم، شانزدهم و هفدهم تعداد تصاویر مونث بیشتر از مذکر بوده است. همچنین در این کتاب هیچ تصویری که در آن از هر دو جنس مذکر و مونث که در کنار هم و در تعامل با هم جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد. طبق داده‌های به دست آمده از جدول 11 می‌توان گفت که غالب توجه تصاویر کتاب هدیه‌های آسمانی پایه ششم ابتدایی نیز بر روی جنس مذکر می‌باشد.

نتیجه گیری

هدف از این پژوهش تحلیل محتوای توصیفی تصاویر کتاب‌های درسی قرآن و هدیه های آسمانی ابتدایی از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی بود و بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که غالب توجه تصاویر کتاب قرآن و هدیه های آسمانی دوره ابتدایی بر روی جنس مذکر می‌باشد که این موضوع نوعی تبعیض جنسیتی به حساب می‌آید. نظر به بررسی‌های صورت گرفته در مورد سوال اول پژوهش که آیا در تصاویر کتاب‌های قرآن و هدیه های آسمانی ابتدایی تبعیض جنسیتی وجود دارد مشخص شد که در تصاویر اکثر کتاب‌های قرآن مقطع ابتدایی که شامل کتاب‌های پایه‌های اول، دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم می‌باشد، همچنین کتب هدیه های آسمانی مقطع ابتدایی که شامل کتاب‌های پایه‌های دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم می‌باشد، تبعیض جنسیتی به نفع جنس مذکر وجود دارد. نتایج تبعیض جنسیتی بین فراگیران دختر و پسر در آینده مشکلاتی را به وجود خواهد آورد که در وحله اول خود شخص، در مراحل بعدی خانواده‌اش و در نهایت امر گریبانگیر جامعه می‌شود. در پاسخ به سوال دوم که آیا دو جنس مذکر و مونث از یکدیگر تفکیک شده‌اند یا در تعامل با هم هستند، می‌توان گفت با توجه به اینکه تعداد تصاویر مربوط به حضور هر دو جنس در کنار هم و در تعامل با هم، در همه کتاب‌های مورد تحقیق در این پژوهش بسیار کم یا حتی صفر است پس می‌توان نتیجه گرفت که دو جنس مذکر و مونث تقریباً از یکدیگر تفکیک شده‌اند. با توجه به نقش تصاویر کتاب به عنوان بخشی از برنامه درسی پنهان، از زاویه پژوهش به دیگر پژوهشگران توصیه می‌شود که به تحلیل تصاویر دیگر کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی بپردازند تا مشخص شود سایر کتاب‌ها چگونه از منظر تبعیض و یا تفکیک جنسیتی به تصاویر پرداخته‌اند و تاثیر حاصل از آن در یادگیری فراگیران چه بوده است و سرانجام اینکه چه پیامدهایی برای جامعه خواهد داشت. همچنین از آنجایی که فراوانی تصاویری که دارای هم دختر و هم پسر باشد، بسیار کم بود؛ بر آموزش و پرورش و آگاه‌بخشی تعامل و ارتباط اجتماعی سالم و سازنده مبتنی بر شرع و منطق و عرف اجتماعی دختران و پسران با یکدیگر در تصاویر کتب مذکور توجه نشده‌است؛ و این غفلت اثرات منفی در نقش و رفتار آن‌ها در جامعه خواهد داشت.

منابع

- [1] مهنوش هدایتی؛ یحیی قاندي؛ عبدالله شفيع آبادي و غلامرضا يونس، 1389. کودکان متفکر، روابط میان فردی موثر: مطالعه تحقیقی پیرامون تأثیر برنامه «فلسفه برای کودکان» بر ارتباطات اجتماعی کودکان، تفکر و کودک. پژوهشگاه علوم انسانی و فرهنگی، 1، 1: 145-125.
- [2] رضا سمیعی درونه، 1394. اصول و اهداف آموزش و پرورش ابتدایی، دومین کنفرانس ملی روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شادگان، خوزستان.
- [3] فاطمه اسلامی هرندي؛ فریبا کریمی و محمدعلی نادى، 1398. شناسایی مولفه‌های عدالت آموزشی در آموزش و پرورش ایران. نشریه پژوهش در نظام‌های آموزشی، 13، 47: 55-75.
- [4] سینا ترکاوشوند؛ سوسن کشاورز؛ اکبر صالحی و محمدحسن میرزاحمدی، 1397. تبیین ملزومات معرفت‌شناختی عدالت از دیدگاه فارابی به منظور استخراج دلالت‌های آن در عرصه عدالت تربیتی. نشریه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، 22، 3: 381-404.
- [5] زهرا بابادی عکاشه؛ سیدمصطفی شریف و عبدالرسول جمشیدیان، 1389. بررسی وضعیت موجود و مطلوب دستیابی به آرمان مشترک از دید مدیران و کارشناسان آموزش و پرورش استان اصفهان. نشریه پژوهش‌های آموزش و یادگیری، 8، 2: 1-14.
- [6] محمد نوریان، 1396. راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. تهران: انتشارات شورا.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی
مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی
با رویکرد توسعه پایدار
8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

- [7] علی روحانی؛ تهمینه آذری و فاطمه معافیان 1392. ارزیابی تصاویر کتاب‌های زبان انگلیسی دوره متوسطه ایران از منظر کارکرد و تبعیض‌های جنسیتی. همایش پژوهش‌های زبان شناختی در زبان های خارجی.
- [8] میمنت عابدینی بلترک؛ محمدجواد لیاقت‌دار و سیروس منصوری، 1393. بازنمایی نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی سال ششم دوره ابتدایی ایران. فصلنامه زن و جامعه، 5، 20: 19-34.
- [9] سیدعلیرضا افشانی؛ عباس عسکری ندوشن و سمیه فاضل نجف آبادی، 1388. بازتولید نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی مقطع ابتدایی. نشریه زن در توسعه و سیاست، 7، 1: 87-107.
- [10] محسن نوغانی و شهربانو رحمتی محمودی، 1389. تحلیل محتوای کلیشه‌های جنسیتی در کتب درسی دوره ابتدایی. اولین همایش ملی آموزش زبان فارسی و زبان شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- [11] محمود علمی و حمید علیزاده، 1388. عوامل اجتماعی موثر بر هویت جنسیتی دختران دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز. نشریه زن و مطالعات خانواده. 1، 3: 75-90.
- [12] سیف الله سیف اللهی و مریم ابراهیمی، 1387. جنس پرستی در برنامه آموزشی و کتاب‌های درسی مدارس در آموزش و پرورش و تاثیر آن بر اجتماعی شدن افراد در ایران. مجله جامعه شناسی معاصر.
- [13] طاهره جاویدی کلاته جعفر آبادی؛ صدیقه معدنی و بی‌بی زهرا رضوی، 1390. نظریه یادگیری شناختی بندورا و دلالت‌های تربیتی آن. اولین همایش ملی یافته‌های علوم شناختی در تعلیم و تربیت، مشهد.
- [14] سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی 1402. قرآن اول تا ششم دبستان. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- [15] سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی 1402. هدیه‌های آسمانی دوم تا ششم دبستان. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.